

מן הספרות המקצועית

יורם בילו, אתנו יותר מתמיד: הנכחת הרבי בחב"ד המשיחית. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2016. 68 עמ'.

משה שוקד

סקירת ספרו של יורם בילו העוסק בתנועת המשיחיסטים בקרב חסידות חב"ד היא אתגר מרתק, אך לא נטול משמעות ועמדה אישית מצדו של הסוקר כלפי התופעה הנחקרת. גם לחילונים בישראל קשה שלא לפגוש בדמותו של הרבי מלובביץ', המנהיג הכריזמטי האחרון של החסידות, הצופה בהם במודעות ענקיות בצדי הדרכים, בתוויות על גבי המכוניות שלפניהם ובאתרים אחרים. תנועת חב"ד בכללה אינה מסתגרת באתרים מבודדים, אלא מופרת לרבים מאתנו מדוכן "שירות" לנוסע בשדה התעופה בן-גוריון, ממוסדות חב"ד ברחבי העולם, מתאילנד עד דרום אמריקה, מיצר החנוכיות בחוצות ערי ישראל וממקומות נוספים. תנועה זו ומנהיגה מרתקים זה זמן רב חוקרים בולטים, וביניהם סוציולוגים ואנתרופולוגים (ראו פרידמן והיילמן, 2011). יורם בילו, אנתרופולוג ופסיכולוג מיומן שחקר את תופעת פולחן הקדושים בייחוד בקרב יוצאי צפון אפריקה, הקדיש שנים רבות לתצפית, לריאיון ולאיסוף פרסומים ונתונים נוספים בקרב פלג חריג בגוף חסידות חב"ד: המאמינים שהרבי הנערץ לא נפטר והוא מגלם את דמות המשיח נושא הגאולה. חוג זה, שמנינו אינו ברור אך קיומו מתבלט בקהילות שונות גם בישראל ובייחוד בפריפריה, הצליח לתפוס חזקה על אתר מקודש ביותר בתנועת חב"ד: אולם המדרש הגדול בכיתו של הרבי בברוקלין. המאמינים הללו, המכונים "משיחיסטים", אינם עולים לקברו של הרבי, שהרי הוא "חי וקיים בגופו

* פרופ' (אמריטוס) משה שוקד, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב.
דואר אלקטרוני: shokeid@tauex.tau.ac.il

ובנפשו כפשוטו ממש" (עמ' 28). גם אם הוא אינו נראה ברגע זה, בעמקי תחושותיהם הוא ממשיך להתגורר בביתו בברוקלין.

בילו אינו מנתח את המבנה הנפשי של המאמינים, המעוררים תגובה שלילית בקרב הממסד ובקרב רוב חבריה של תנועת חב"ד הממשיכים בדרכו של הרבי. ספרו עוסק בעיקר בפרקטיקות ההנכחה של הרבי הנעלם, באיתור מקורות הגיוס של המשיחיסטים ובהשוואה בין תנועת חב"ד לבין תנועות אמונה דומות בעולם היהודי ומחוצה לו. כאנתרופולוג "קלאסי" הוא מציג יריעה רחבה של תצפיות ועדויות על שיטות ההנכחה של הרבי ועל השימוש הטכנולוגי המתוחכם למטרה זו. אמצעים אלו מתחזקים הלך רוח קסום של חיים אישיים בחברת הרבי הנסתר, חיים שהם על סף הגאולה הלאומית, מציאות קיומית שבילו מגדיר אותה כהוויה של "אקולוגיה משיחית". נסתפק באזכור של כמה מן השיטות, הבולטת ביניהן היא השימוש ב־32 הכרכים של איגרות התשובה המשוכפלות של הרבי למכתבי הפונים אליו במהלך חייו – "איגרות הקודש". איגרות אלו עדיין משמשות כתובת אקטואלית ונגישה לפניות המאמינים בבקשות אישיות שונות. שימוש דומה בחפץ מרפא הוא הדולרים שחילק הרבי בחייו. מתברר שהפסדתי חפץ קדוש ויקר זה, בערך של 5,000 שקל בימים אלו, כאשר ויתרתי על עמידה בתור לקבלת הדולר מידי בעת ביקורי לפני שנים בביתו בברוקלין.

ביתו וחפציו של הרבי נשמרים ואף משועתקים במקומות רבים (Weingrod, 1993), ויותר מכול בולטת האסטרטגיה החזותית של הצגת תמונתו באירועים במרחב הציבורי והפרטי, ובייחוד בבתי המשיחיסטים. יתר על כן, המשיחיסטים מדווחים על התגלויות הרבי בחלומות ואף במצבי ערות, וכמובן על היענותו לפניותיהם במצוקות קיומיות, בענייני פריון וכיו"ב. קצרה היריעה מלתאר את שלל הפרקטיקות האלה, המשמשות תשתית מחקר בדומה למחקריהם של אבות שיטת עבודת השדה האנתרופית בתחום ההתנהגות הדתית (Turner, 1967). שפע תיעודי זה עשוי להכביד על הקורא המודמן, אך הוא חיוני כדי לשכנעו בעוצמתה המופלאה של אמונת החסידים.

באשר לזהות המשיחיסטים, חלק ניכר מהם הם צעירים חוזרים בתשובה, בולטים ביניהם המזרחים, ורובם לא ראו את הרבי בחייהם. תופעה זו של משיכת המזרחים אין בה כדי להפתיע. צפיתי בה בשנות ה־80 בשיעורי חב"ד לישראלים ("יורדים") בניו יורק (Shokeid, 1988), והיא מתקשרת למסורת הדבקות בצדיקים של יהודי צפון אפריקה, שלא איבדה מחיוניותה גם בארץ. כצופה "ניטרלי" במתודה האנתרופולוגית בילו נוהר לאורך הטקסט מלהביע עמדה אישית כלפי התופעה וכלפי חבריה מעבר לציטוט דבריהם של מתנגדיה ומבקריה. ואכן הוא מעיר שהתקשה להתמודד עם העמדות המוקצנות של קהל זה במישור הפוליטי, ובייחוד בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני. עמדה ניטרלית עקבית זו כלפי תסמונת ההתמכרות המשיחית עשויה לאכזב קוראים המצפים לעימות ביקורתי עם מערכת התנהגות הנתפסת בעיניהם כהזויה בעליל.

ההשוואה בין תופעת המשיחיסטים וטכניקות ההנכחה לבין אמונות דומות אחרות מלווה דיון מקיף בדבר המצוי בדתות מוקדמות ומאחרות יותר, כולל בהיסטוריה היהודית, דוגמת שבתי צבי והתנועה השבתאית או חסידות ברסלב. ואולם, גם בהקשר זה משיחיות חב"ד יוצאת דופן בהקצנה, בהכחשתה של עובדת מותו של הרבי הנעלם עד סף של האלהה וביצירת טכניקות של הנכחה.

ספרו של יורם בילו קולח, כתוב בסגנון בהיר בלא התהדרות בעגה מדעית ונוח גם לקורא הלא מקצועי. תנועת חב"ד הממסדית והמוטציה המשיחיסטית כאחת מסבירות פנים לציבור הרחב, מציעות "בית חם" למצטרפים מכל שדרות החברה ותורמות לחיי הנפש של מאמיניהן. בזה כוחן, אך חשוב גם להבחין שהן גורם המעורר חשיבה אפוקליפטית ובריחה ממצואות אישית ולאומית. תופעה יוצאת דופן זו אכן ראויה להיחקר בידי חוקר כמחבר הספר: סבלן, מיומן ואמפתי למאווייו של בן-אנוש ולחולשותיו. בילו מותיר לקורא מרחב עשיר של עובדות ותובנות לשיפוט עצמי הנוגעות למגוון החוויות האישיות והציבוריות הנפרש לפניו.

מקורות

פרידמן, מ' והיילמן, ש' (2011). הרבי מלובוביץ: בחייו ובהיים שלאחר חייו. אור יהודה וירושלים: דביר ומרכז ולמן שזר.

Shokeid, M. (1988). The Chassidic option. In M. Shokeid, *Children of circumstances: Israeli emigrants in New York* (pp. 139-160). New York, NY: Cornell University Press.

Turner, V. (1967). *The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual*. New York, NY: Cornell University Press.

Weingrod, A. (1993). Charging Israeli landscapes: Building and the uses of the past.

Cultural Anthropology, 8, 377-387.